

BAŐAK TUĐ • Namus Siyaseti

BAŐAK TUĐ 2009 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesidir. Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinde toplumsal cinsiyet, namus söylemleri ve onur kavramının dönüşümü üzerine çalışmaktadır. New York Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Araştırmaları ve Tarih Programı'nda tamamladığı doktora tezi araştırmasına dayanan *Politics of Honor: Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance in Early-Modern Ottoman Anatolia* başlıklı kitabı 2017'de Brill Yayını'ndan basılmıştır.

Politics of Honor in Ottoman Anatolia.
Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance in the Eighteenth Century
© 2017 Koninklijke Brill nv, Leiden

İletişim Yayınları 3333 • Tarih Dizisi 179
ISBN-13: 978-975-05-3536-9
© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ő. / 1. BASIM
1. Baskı 2023, İstanbul

EDITÖR Mehmet Atala

KAPAK Suat Aysu

KAPAKTAKI MİNYATÜR Pencerede bir kadın (y. 1745),

Buharî Albümü, Abdullah Buharî

(İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T 9364, Folyo 12).

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Deniz Erođlu

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BAŐAK TUĐ

Namus Siyaseti

18. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda
Irz, Şiddet, Hukuk

*Politics of Honor in Ottoman Anatolia
Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance
in the Eighteenth Century*

ÇEVİREN *Gülbin Akgün*

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
18. YÜZYILDA TOPLUMSAL VE HUKUKİ DÜZEN	39
Adalet, imparatorluktaki kamu düzeni ve Osmanlı siyasi-yargısal otoritesi	50
<i>Kanunun uygulayıcısı olarak İslâm hükümdarı</i>	51
<i>"Daire-i adliye" ve Osmanlı siyasi düşüncesi</i>	56
<i>16. yüzyılda Osmanlı siyaseti, kamu düzeni ve yönetici elit</i>	61
18. yüzyılda oligarşik yönetim ve âyan	69
<i>İktisadi ve idari gücün mali kaynaklar yoluyla yeniden dağıtılması</i>	70
<i>Sultanın "mutlak" hükümlerliğinden sadrızamanın "oligarşik" hükümetine</i>	73
18. yüzyılda hukuki uygulama olarak kanun	74
<i>Kaybolan kanun mu, kaybolan kanunname mi?</i> <i>17. yüzyıl liva kanunnameleri</i>	74
<i>17. yüzyıldaki "hususî" kanunname derlemeleri</i>	82
<i>"Siyaset" üzerine 18. yüzyılda fakihlerin söylemi</i>	86
<i>Kanunun bir kaynağı olarak arşivleme uygulamaları</i>	89

İKİNCİ BÖLÜM

ARZUHAL VE MÜDAHALE: BİR İKTİDAR MESELESİ	95
<i>Kanunun hukuki uygulamadaki yansıması</i> olarak Divân-ı Hümâyün ve arzuhaller	98
Ahkâm Defterleri ve sosyo-hukuki denetim	111
Cinsel şiddetin ihbar edilmesi.....	120
Aktörler, stratejiler ve retorik.....	131
Yerel çatışmaların aynası olarak arzuhaller.....	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EŞKİYALIK, CİNSEL ŞİDDET VE İRZ	159
Şiddeti “âdet edinmek” ve cinsel şiddet.....	161
Cinsel şiddet, ırz ve imparatorluk	174

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAHKEMENİN CİNSEL SUÇLAR REPERTUARİ	193
Neden <i>zina</i> değil <i>fi'l-i şeni</i> ?	194
Cinsel saldırılar için kullanılan diğer kavramlar	221

BEŞİNCİ BÖLÜM

18. YÜZYILDA ANADOLU'DA CEZA DÜZENİ	227
Kadı sicillerinde suç ve cezaların esrarı	228
Kadının yetkisinin toplumsal ve kurumsal sınırları	233
<i>Adli denetim ve adli hiyerarşi:</i>	
<i>Vali, eyalet kadısı ve kaza kadıları</i>	234
<i>Cezanın izini sürmenin alternatif bir yolu:</i>	
<i>Kadı ile üst makamlar arasındaki etkileşimde cezalar</i>	256
Cinsel ve ahlâki düzen kimin yetkisi altındaydı?.....	259
<i>18. yüzyıl fetva mecmualarında cinsel suçlar:</i>	
<i>Tâ'zir cezasını en çok gerektiren suç</i>	260
<i>Tâ'zirden başka ceza yoktur</i>	267
I. Hafif <i>tâ'zir</i> cezaları	268
II. Siyasi gücün <i>tâ'zir</i> yetkisi altındaki ağır cezalar.....	279
Sonuç yerine: Sicillerdeki sessizlik ve çığlık	292
SONUÇ	295
KAYNAKÇA	305
DİZİN	329

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Bu kitabın İngilizce basımının ardından Türkçeye çevrilmesi bazı kişisel ve teknik sebeplerden dolayı epey gecikti. Bu süreye, kitaba temel teşkil eden doktora tezimin bitiş tarihi olan 2009 ile Brill Yayınevi'nden kitap olarak çıktığı 2017 arasındaki süreyi de eklersek, bu tarih çalışmasının üzerine tesis edildiği literatür ve kaynakların en az 10 yıl öncesine dayandığı söylenebilir. Bu süre zarfında Osmanlı hukuk ve sosyal tarihi alanında pek çok değerli çalışma yayınlandı. Araştırmanın ve metnin tutarlılığı açısından bu çalışmaların çoğuna Türkçe baskıda yer verememiş olsam da bulunduğum noktada yeni araştırmalardan beslendiğimi ve 18. yüzyıla dair varsayımlarımı tekrar ve tekrar gözden geçirdiğimi belirtmek isterim. Erken modern Osmanlı toplumundaki cinsiyet, namus, ahlâk tahayyülleri konusunda çalışmalar hâlâ yetersiz olmakla birlikte, bu kitapta vardığım çıkarımların bazılarının yeni araştırmalar tarafından sorgulanmış ve hatta çürütülmüş olmasını da can-ı gönülden arzu ediyorum. Kitabın Giriş Bölümü'nü, savunduğu argümanlar ve dönemin literatürüne tanıklık etmesi açısından bir "tarihsel an"ı yansıttığı için İngilizcesindeki en yakın haliyle korumak istedim. Bu küçük önsözünü yazarak kendimi okura affettirebileceğimi umut ediyorum.

Kitabın çevirisini kendim yapmayı göze alamadığım ve profesyonel bir çevirmenin benden çok daha maharetli bir biçimde bunu başarabileceğine inandığım için bu işi Gülbin Akgün'e emanet ettim. İletişim Yayınları'na kitabın çevrilmesi konusunda gösterdikleri destekten ötürü teşekkür borçluyum. Gülbin, terminoloji ve tarih jargonu açısından zor bir metni İngilizcesine sadık kalarak titizlikle çevirdi. Ben orijinal kaynak ve belgelerin transkripsiyonlarını yeniden bir okumayla Türkçe metne ekledim. Bu alandaki tüm hatalar şahsıma aittir. Ayrıca, metnin akışının ve Türkçesinin okur için daha anlaşılır olabilmesi amacıyla Gülbin'in sadık çevirisine yer yer İngilizce metnin sınırlarını aşarak editoryal müdahalelerde bulundum. Sevgili Gülbin'e, çevirisine müdahale etme esnekliğini bana tanıdığı için çok teşekkür ediyorum. Giriş Bölümü'nün çevirisini ise usta bir hukuk çevirmeni olan sevgili arkadaşım Defne Orhun yaptı, ben üzerinden serbest bir okumayla geçtim. Defne'ye de benim eserimde bir çimdik tuzu olmasını istediği için minnettarım. Kitabın okurlarının, geri kalan bölümlerle Giriş Bölümü arasında bu nedenle oluşan üslup farklığını arkadaşlık hatırına mazur görmesini temenni ediyorum.

GİRİŞ

18. yüzyıl, uzun bir süre boyunca Osmanlı tarihinin en az incelenen çağlarından biri olarak kaldı. Modernleşme teorisinin sosyal bilimler üzerindeki tahakkümünün yanı sıra tarihyazımındaki oryantalist ve durağan İslâm algısı sebebiyle, imparatorluğın 18. yüzyıldaki ahvali “altın” ve “modern” çağlar arasına sığılmış bir hayalet gibi algılandığından¹ Osmanlı tarihçiliğinde uzunca bir süre üvey evlat muamelesi gördü. Yine bu algının bir uzantısı olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun 17. ve 18. yüzyılları son yirmi-otuz yıla kadar büyük ölçüde bir “gerileme” dönemi olarak değerlendirildi. Bu bakış açısının ya imparatorluğun güçlü, merkezî devlet modelinden saptığı inancından² ya da Osmanlı İmparatorluğu’nun kapitalist dünya düzenine ayak uyduramadığı düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir.³

1 Bu algının klasik örnekleri olarak bkz. H.A.R. Gibb ve Harold Bowen, *Islamic Society and the West: A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East* (Londra ve New York: Oxford University Press, 1950); Halil İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1973) [*Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003)].

2 İnalcık, *The Ottoman Empire*.

3 Ömer Lütfi Barkan, “The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Middle East”, *International Journal of Middle East Studies* 6 (1975); Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, *Landhol-*

Revizyonist çalışmalar sayesinde bu algılar günümüzde artık geçerliliğini yitirmiş durumdadır. 17. yüzyılda yaşanan siyasi ve iktisadi değişimler mali ve idari yapıların uyumlandırılması ve yeniden yapılandırılması bağlamında yeni bir gözle değerlendirilirken,⁴ 18. yüzyıla tatbik edilen “adem-i merkeziyetçilik” ve “âyanlar çağı” kuramları,⁵ esasen “merkezcil” (*centralist*) yeniden dağıtım politikaları sayesinde taşradaki âyanın mali yönetime entegre edilmesi yoluyla Osmanlı Devleti'nin gücünü pekiştirerek kurumsal bir merkeziyetçiliğe adım attığını gösteren çalışmalar sayesinde çürütülmüştür.⁶ Öyle ki, Karen

ding and Commercial Agriculture in the Middle East (Albany: State University of New York Press, 1991) [*Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, çev. Zeynep Altok (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998)].

- 4 Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries* (Albany: State University of New York Press, 1991) [*Modern Devletin Doğası, 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Oktay Özel, Canay Şahin (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2018)]; Suraiya Faroqhi, “Crisis and Change, 1590-1699”, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, der. Halil İnalcık ve Donald Quataert (Cambridge: Cambridge University Press, 1994) [“Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, cilt II*, çev. Ayşe Berktaş, Sühan Andıç, Serdar Alper (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004)]; Linda T. Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660* (Leiden ve New York: E. J. Brill, 1996) [*Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk - Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, çev. Adnan Tonguç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019)]; I. Metin Kunt, *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650* (New York: Columbia University Press, 1983) [*Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 1978)].
- 5 Bruce McGowan, “The Age of the Ayans”, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, der. Halil İnalcık ve Donald Quataert (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1994) [“Âyanlar Çağı, 1699-1812”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, cilt II*, çev. Ayşe Berktaş, Sühan Andıç, Serdar Alper (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004)].
- 6 Bunların arasında başlıca şu çalışmalara değinilebilir: Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* (İstanbul: Ötügen, 2000); Karen Barkey, *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1994) [*Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezleşmesi*, çev. Zeynep Altok (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999)]; Ariel Salzmann, “An Ancien Régime Revisited: Privatization and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire”, *Politics and Society* 21, sayı 4 (1993); *Tocqueville in the Ottoman Empire: Rival Paths to the Modern State* (Boston: Brill, 2004) [*Osmanlı Ancien Régime'i - Modern Devle-*

Barkey çalışmasında bu intibak tekniklerini “imparatorluk”un devamlılığı, dayanıklılığı ve uzun ömürlü oluşunun sebepleri arasında sayar.⁷ Baki Tezcan, çığır açıcı çalışmasında 16. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başı arasındaki erken modern Osmanlı politik düzenini “İkinci İmparatorluk” olarak nitelendirir, zira daha önceki dönemin patrimonyal imparatorluğunun yerini bundan böyle gücü sınırlandırılmış bir hükümet almış ve para ekonomisine ve görece yeknesak bir hukuk sistemine geçişle birlikte “proto-demokratik” bir yönetim anlayışı egemen hale gelmiştir.⁸ “Gerileme” teorisine karşı bu eleştiriler, sistemin eyaletlerde ve imparatorluğun merkezinde pratikte nasıl işlediğini gösteren arşiv belgeleri ve kadı sicilleri üzerine yapılan çalışmalarla daha da derinlik kazanmıştır.⁹

ti Yeniden Düşünmek, çev. Ayşe Özdemir (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011)]. Osmanlı İmparatorluğu'nun “çöküş”ünü mesele edininip sorgulayan daha genel incelemeler için bkz. Cemal Kafadar, “The Question of Ottoman Decline”, *Harvard Middle Eastern and Islamic Review* 4, sayı 1-2 (1997-98); Jane Hathaway, “Rewriting Eighteenth-Century Ottoman History”, *Mediterranean Historical Review* 19, sayı 1 (Haziran 2004); Leslie Peirce, “Changing Perceptions of the Ottoman Empire: The Early Centuries”, *Mediterranean Historical Review* 19, sayı 1 (Haziran 2004); Dror Ze'evi, “Back to Napoleon? Thoughts on the Beginning of the Modern Era in the Middle East”, *Mediterranean Historical Review* 19, sayı 1 (Haziran 2004).

- 7 Karen Barkey, *Empire of Difference: The Ottomans in Comparative Perspective* (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 2008) [Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar Bir Karşılaştırmalı Tarih Perspektifi, çev. Ebru Kılıç (İstanbul: Versus Kitap, 2016)].
- 8 Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World* (New York: Cambridge University Press, 2010).
- 9 Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletlerine yönelik bu türden monografilere örnek olarak bkz. James Baldwin, “Islamic Law in an Ottoman Context: Resolving Disputes in Late 17th/Early 18th-Century Cairo” (yayımlanmamış doktora tezi, New York University, 2010); Bruce Alan Masters, *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East: Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo, 1600-1750* (New York: New York University Press, 1988); Jane Hathaway, *The Politics of Households in Ottoman Egypt: The Rise of the Qazdağlıs* (New York: Cambridge University Press, 1997) [Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları - Kazdağlıların Yükselişi, çev. Nalan Özsoy (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009)]; Dina Rizk Khoury, *State and Provincial Society in the Ottoman Empire: Mosul, 1540-1834* (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1997) [Musul 1540-1834 - Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, çev. Ülkün Tansel (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017)]; Beshara Doumani, *Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in*

Eşraf/âyan ve sekbanlar gibi yerel toplulukların bilhassa 18. yüzyılda taşra yönetimine daha fazla entegre olduğunu ve bu şekilde kaçınılmaz olarak sınıfsal bağlamda birbirlerine ve yönetsel anlamda da Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve iktis-

Jabal Nablus, 1700-1900 (Berkeley: University of California Press, 1995). Anadolu'ya ilişkin çalışmalar için bkz. Suraiya Faroqhi, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650* (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1984) [*Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Berktaş. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014)]; Haim Gerber, *State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective* (Albany: State University of New York Press, 1994); Işık Tamdoğan-Abel, "Les modalités de l'urbanité dans une ville ottomane, les habitants d'Adana au XVIIIème siècle d'après les registres des cadis" (yayımlanmamış doktora tezi, École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1998); Salzmann, *Tocqueville in the Ottoman Empire*; Hülya Canbakal, *Society and Politics in an Ottoman Town: 'Ayntab in the 17th Century* (Leiden ve Boston: Brill, 2007) [17. Yüzyılda Ayntab, *Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, çev. Zeynep Yelçe (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009)]; Boğaç, A. Ergene, *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)* (Leiden ve Boston: Brill, 2003); Yavuz Aykan, *Rendre la justice à Amid: Procédures, acteurs et doctrines dans le contexte ottoman du XVIIIème siècle* (Leiden ve Boston: Brill, 2016). Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya ilişkin çalışmalar için bkz. Charles Jelavich ve Barbara Jelavich, *The Balkans in Transition: Essays on the Development of Balkan Life and Politics since the Eighteenth Century* (Hamden CT: Archon Books, 1974); Rossitsa Gradeva, *Rumeli under the Ottomans. 15th-18th Centuries: Institutions and Communities*, (İstanbul: ISIS Press, 2004); Tolga U. Esmer, "A Culture of Rebellion: Networks of Violence and Competing Discourses of Justice in the Ottoman Empire, 1790-1808" (yayımlanmamış doktora tezi, University of Chicago, 2009); Esmer, "Economies of Violence, Banditry and Governance in the Ottoman Empire around 1800", *Past & Present*, sayı 224 (2014); Esmer, "The Precarious Intimacy of Honor in Late Ottoman Accounts of Para-militarism and Banditry", *European Journal of Turkish Studies* [çevrimiçi] 18 (2014); Esmer, "Notes on a Scandal: Transregional Networks of Violence, Gossip, and Imperial Sovereignty in the Late Eighteenth-Century Ottoman Empire", *Comparative Studies in Society and History* 58, sayı 1 (2016). Son olarak, İstanbul'daki toplumsal ve siyasi ilişkiler için bkz. Betül Başaran, *Selim III, Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth Century: Between Crisis and Order* (Leiden: Brill, 2014); Engin Deniz Akarlı, "Law in the Marketplace: Istanbul, 1730-1840", *Dispensing Justice in Islam: Qadis and Their Judgements*, der. Muhammad Khalid Masud, Rudolph Peters ve David Stephan Powers (Leiden ve Boston: Brill, 2006); Tülay Artan, "From Charismatic Leadership to Collective Rule, Introducing Materials on the Wealth and Power of Ottoman Princesses in the Eighteenth Century", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, sayı 4 (1993); Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul: 1700-1800* (Berkeley: University of California Press, 2010); Shirine Hamadeh, *The City's Pleasures: Istanbul in the Eighteenth Century* (Seattle: University of Washington Press, 2008) [*Şehr-i Sefa*, 18.

di politikalarına yakınlaştığını gösteren birkaç istisnai çalışma da mevcuttur.¹⁰ 18. yüzyıl ortalarında Osmanlı Anadolu'sunda cinselliğin ahlâki denetimini konu edinen elinizdeki bu çalışma da yukarıda bahsi geçen revizyonist tarihyazımına katkıda bulunmayı amaçlıyor. Burada, 18. yüzyıl ortalarında Osmanlı Anadolu'sunun “erk” analizini yaparak “merkez” ile “taşra”, “devlet” ile “toplum” arasında varsayılan ayrımları sorgulamayı hedefliyorum. “Devlet”i “merkez” ile “çevre” arasında net bir ayrım yapmadan çeşitli iktidar merkezlerinden oluşan karmaşık bir yapı ve farklı yönetim tekniklerinin uygulandığı “birbirine kenetli bir kurumlar kümesi”¹¹ olarak ele alıyorum.¹² Bu bağlamda, merkezî hükümet de bu Foucaultcu anlayışla iktidarın aktörlerinden yalnızca biri olarak değerlendiriliyor.¹³

Yüzyılda İstanbul, çev. İlknur Güzel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010)]; Selim Karahasanoglu, “A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the Ottoman Empire (1718-1730)” (yayımlanmamış doktora tezi, State University of New York, Binghamton, 2009); Betül İpşirli Argıt, “Manumitted Female Slaves of the Ottoman Imperial Harem (Sarayı) in the Eighteenth Century İstanbul” (yayımlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2009).

- 10 17. ve 18. yüzyılda Osmanlı idaresi ve sosyal politikalarına yönelik kurumsal bir inceleme ile “merkez” ile “taşra”yı bir araya getiren müstesna çalışmalara örnek olarak bkz. Madeline C. Zilfi, *The Politics of Piety: The Ottoman Ulema in the Postclassical Age (1600-1800)* (Minneapolis, MN: Bibliotheca Islamica, 1988); Khoury, *State and Provincial Society in the Ottoman Empire*; Salzmann, *Tocqueville in the Ottoman Empire*; Canbakal, *Society and Politics in an Ottoman Town*; Ali Yayıcıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2016). 16. yüzyıldaki sosyal ve idari pratiklere ilişkin benzer bir yaklaşıma için bkz. Leslie Peirce, *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab* (Berkeley: University of California Press, 2003) [Ahlak Oyunları:1540-1541 Osmanlı'da Aynatab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet, çev. Ülkün Tansel (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005)]. 19. yüzyıl için bkz. Iris Agmon, *Family & Court: Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2006).
- 11 Salzmann, “An Ancien Régime Revisited.”
- 12 Timothy Mitchell, “The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and Their Critics”, *American Political Science Review* 85, sayı 1 (1991); Timothy Mitchell ve Roger Owen, “Defining the State in the Middle East. II”, *Middle East Studies Association Bulletin* 25 (Temmuz 1991): 39-43; Akhil Gupta, “Blurred Boundaries: The Discourse of Corruption, the Culture of Politics, and the Imagined State”, *American Ethnologist* 22, sayı 2 (1995).
- 13 Foucault'nun iktidar tanımı için bkz. Michel Foucault, *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction* (New York: Random House, 1978) [Cinselliğin

Ancak bu çalışma, 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu üzerine yapılmış diğer pek çok çalışmadan imparatorluk erkinin sosyo-hukuki alanda kullanımına yaptığı vurgu açısından ayrılıyor. Yukarıda değinilen çalışmalar 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iktidar yapılanmalarının siyasi ve iktisadi yönlerine dair değerli bakış açıları sunmakla birlikte,¹⁴ toplumsal alan üzerindeki kurumsal ve adli denetim mekanizmalarını pek yakından incelemektedir.¹⁵ Bu çalışma ile erken modern dönemde iktidarın bir dizi sosyal ve hukuki uygulama yoluyla toplumsal alanı nasıl yönettiğini ele alarak 18. yüzyıl imparatorluğu hakkındaki tartışmalara katkı sağlamayı umuyorum.

Kitapta, merkezî hükümet, kadı mahkemeleri ve Osmanlı tebaası arasındaki hukuki ilişkileri, adli alanın 18. yüzyıl ortalarında Osmanlı Anadolu'sunda cinsellik ve toplumsal cinsiyet pratiklerini ne açılardan ve ne şekilde inşa ettiğini anlamak amacıyla inceliyorum. “Gayrimeşruluk” tanımı ve pratiklerinin bir dizi hukuki uygulamadan mürekkep daha geniş bir söylem içerisinde yorumlanması gerektiği savından hareketle, 18. yüzyıl ortalarında var olan çeşitli kurumların ve hukuk kaynaklarının etkileşimi doğrultusunda hukuk kültürünün bir analizini yapmayı amaçlıyorum. Osmanlı tebaasının Divân-ı Hümâyün'a sunduğu arzuhallerle bu arzuhallere yazılan hükümlerin kayıtlarının tutulduğu Anadolu Ahkâm Defterleri ve Ankara ve Bur-

Tarihi, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021)]; Foucault, “Governmentality”, *The Foucault Effect, Studies in Governmentality*, der. Graham Burchell, Colin Gordon ve Peter Miller (Chicago: University of Chicago Press, 1991).

- 14 Gabriel Piterberg, *An Ottoman Tragedy: History and Historiography at Play* (Berkeley: University of California Press, 2003) [*Bir Osmanlı Trajedisi - Tarihyazımının Tarihle Oyunu*, çev. Gabriel Piterberg (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018)].
- 15 Bazılarını halihazırda andığım, bazılarını ise ilerleyen sayfalarda değineceğim 18. yüzyıl kadı sicillerine ilişkin çalışmalar bu açıdan bir istisna oluşturmaktadır. Bu çalışmaların birçoğu, kurumsal ve hukuki parametreleri “hakikat”in kurucuları olarak analiz etmek yerine, “hakikat”i kavramak ve belirli bir tarihte, belirli bir bölgedeki toplumsal ilişkileri ayrıntılı bir şekilde yeniden canlandırmak için kullanılmaktadır. Bu noktada, 18. yüzyılda Osmanlı toplumuna sosyo-hukuki tarih perspektifinden yaklaşarak kapsamlı bir incelemede bulunan iki istisnai çalışmayı anmak gerekir. Bkz. Başaran, *Selim III, Social Control and Policing in Istanbul*; Aykan, *Rendre la justice à Amid*.

sa kadı sicillerinin karşılaştırmalı bir incelemesini yaparak, 18. yüzyılda Anadolu'da cinsel düzenin hukuki denetimine ilişkin kurumsal çerçevenin hatlarını ortaya koymayı hedefliyorum.

Bu araştırmanın odaklandığı 1742 ile 1745 yılları arasında geçen dört yıllık süre, hukuki ve kurumsal açıdan yoğun ilişkileri gözler önüne seren bir kesit sunuyor. 1742 yılında imparatorluğun merkezinde meydana gelen bürokratik ve kurumsal gelişmeler bu yıla sembolik bir anlam katıyor. Divân-ı Hümâyün bahsi geçen yıldan itibaren “şikâyet” defterlerini¹⁶ Anadolu'nun da içinde yer aldığı başlıca eyaletlere göre Ahkâm Defterleri adı altında tasnif etmeye başlamıştır. Bu gelişme eyaletlerdeki hukuki süreçlerin daha yakından denetlenmesine imkân sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda imparatorluğun hukuki ve idari zihniyetindeki bir dönüşüme de işaret eder. Defter tutma sisteminde yapılan bu bürokratik değişimin sonucu olarak “şikâyet” defterlerinin sayı ve konu bakımından genişlemesi,¹⁷ yine aynı tarihlerde devletin yönetim yetkilerinin sultandan sadrazam başkanlığındaki hükümete devri ile birlikte 18. yüzyılda yönetim zihniyetinde yaşanan çok daha geniş kapsamlı bir değişikliğe delalettir. Osmanlı Devleti'nin, tebaadan gelen arzular yoluyla aktarılan bilgilerin kaydını tutma isteği, toplumu hem hukuki hem de sosyal açıdan daha yakından tetkik etme çabasını gösterir. Bu uygulama, merkezî hükümetin 18. yüzyılın ortalarından başlayarak mahalli seviyelerde yürütülen hu-

16 Bu defterlere Osmanlı tebaasından ve vilayetlerdeki hukuki-idari görevlilerden gelen arzulara ve şikâyetlere karşılık yazılan hükümler kaydediliyordu. Merkezî hükümet bu defterleri 17. yüzyılın ortalarından itibaren tutmaya başlamışsa da, başlangıçta eyaletlere göre tasnif etmemiştir. 1742'de defterlerin daha sistematik bir şekilde tutulmasına karar verilmiş, bu tarihten sonra “şikâyet” defterleri diye adlandırılabilir genel defter türü sayısında bir artış olmuştur. İkinci Bölüm'de bu konuda daha ayrıntılı bir değerlendirme yer almaktadır.

17 Osmanlı çalışmalarının öncü isimlerinden Faroqi bu defterlerin sayı ve konu bakımından genişlemesinin önemini ilk kez dile getiren isim olmuştur. Bu defterlere ilişkin daha ayrıntılı bir inceleme için bkz. Suraiya Faroqi, “Guildsmen Complain to the Sultan: Artisans' Disputes and the Ottoman Administration in the 18th Century”, *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, der. Hakan Karateke ve Maurus Reinkowski (Leiden ve Boston: Brill, 2005).